

N:o 177.

Af herr **H. Pantzarhielm**, om *skrifvelse till Kongl. Maj:t angående utredning beträffande den s. k. egna-hems-frågan.*

Arbetarefrågan i dess mångskiftande gestalter träder oss för hvarje dag allt närmare och ställer allt mera pockande kraf att vinna sin lösning. Framsynte statsmän och kulturens förgångsmän i nästan alla land hafva redan länge behjertat rättvisan och billigheten i månget af dessa kraf. De hafva äfven insett och påvisat, att det för samhällsutvecklingens lugna och sunda fortgång måste blifva ödesdigert, om de, som ega magten, icke i tid beakta en rörelse, som *icke kan* hämmas, men som ännu möjligen af en kraftig och målmedveten statsmagt kan ledas i rätt riktning. Försummas initiativet härtill och insöfver man sig tanklöst i säkerhet och håller blindt på »status quo», så är fara värdt, att rörelsen inom kort växer både regering och Riksdag öfver hufvudet och då — »après nous le déluge.»

Af de många aktuella frågor, som af arbetarerörelsen indirekt blifvit framkastade på den socialekonomiska dagordningen, torde få, om ens någon, vara i så hög grad förtjent af statsmagternas särskilda uppmärksamhet som arbetarebostadsfrågan eller, som den i allmänare bemärkelse numera benämnes, — egna-hems-frågan. Denna fråga är icke ny, ty redan 1857 väckte Viktor Huber i sin bok, *die Wohnungsnot*, allmänhetens uppmärksamhet på densamma, ej heller kan den anses grundad på någon inom arbetsklassen direkt uttalad allmän önskan eller gemensam fordran, ty tvärtom ställer sig en mächtig fraktion bland arbetarne eller kanske rättare dess ledare bestämdt afvisande mot egna-

hems-tanken, förmenande att »arbetarne i egna-hems-rörelsens namn bli dragna vid näsan» och att ett »myrmansvälde» skulle uppstå, om arbetarnes förvärfvande af vissa politiska rättigheter skulle »ske i samband med förvärfvandet af ett stycke mosse.» Det är dels ur humanitetssynpunkt, dels ur ren fosterländsk och dels ur politisk synpunkt, som jag anser att denna fråga i sig eger en inneboende lifskraft, som måste mana både de beslutande och verkställande statsmagterna att förena sig i en gemensam sträfvan att om möjligt föra den framåt till en slutlig tillfredsställande lösning. Ur humanitetssynpunkt, därför att frågan för arbetsbefolkningen så väl i staden som på landet har så stor betydelse i ekonomiskt, i sanitärt, i sedligt och i allmänt socialt hänseende. Ur fosterländsk synpunkt, därför att frågan gäller: att bereda bröd åt mången arbetare- och småbonde-son, som nu vänder hembygden eller fosterlandet ryggen för att på annat håll söka sig utkomst; att bereda en, i något afseende åtminstone, betryggad ålderdom åt mången af de arma, som under nuvarande förhållanden efter slutad trogen arbetsdag se framtidsperspektivet begränsadt af hungersnöd eller fattighus, samt sist men ej minst att afvärja den fara, som, i samma mån som storindustrien tillväxer, allt allvarligare hotar vår modernäring med brist på arbetskraft till följd af landtarbetarens utvandring till städerna och industrisamhällena. Slutligen ur politisk synpunkt: bland annat därför att ett tacksamt agitationsmedel skulle *undanryckas* de missnöjda. Då jag i följd häraf känner mig föranlåten att härmed till statsmagterna ställa en värdsam maning att, efter föregående utredning af arbetarebostadsfrågans läge och principens om beredande af egna hem för arbetarklassen, delvis genom kolonisation af våra obrukade växtkraftiga jordområden, tillämplighet inom vårt land och förenlighet med våra jordegareintressen och här rådande egendomsfördelning, eventuelt taga saken om hand och föra den framåt till en fosterlandet gagnande lösning; så har jag ansett, att en helt kortfattad öfverblick öfver frågans ståndpunkt i vissa andra länder och i vårt eget land icke skulle vara ur vägen.

Hålla vi oss då till en början till städerna, der eländet är störst — vi behöfva för att bilda oss en föreställning om förhållandena hos oss i den vägen endast kasta en blick i lokalpressen vid flyttningstiden — så finna vi, att der hufvudsakligen på de senare åren den enskilda företagsamheten gjort allvarliga försök att åstadkomma ett drägligare tillstånd. Man har dervid slagit in på olika vägar, men tyvärr i regeln icke nått de mål, man sträfvat efter. Orsakerna härtill ha varit att söka på olika håll.

Sålunda gälde ganska länge den bekanta »cité ouvrière de Mulhouse», som uppfördes af ett konsortium af tolf storindustriidkare med statssubvention af den Napoleonska regeringen, som af politiska skäl lemnade ett anslag af 300,000 francs till hjälp vid uppförandet af de första 300 husen, såsom ett oupphinneligt ideal. Husen öfverlemnades åt arbetare, som mot årliga afbetalningar skulle blifva egare af desamma. Nu är emellertid endast ett fåtal af husen i arbetarnes händer, andra äro sålda eller ombyggda till arbetarekaserner och uthyrda. Det visade sig nemligen snart nog svårigheter för arbetarne att fullgöra afbetalningarna, synnerligast för familjförsörjare och vid sjukdomsfall. Något bättre arta sig förhållandena på andra ställen, der boningshusen icke öfverlätas, utan stanna i arbetsgifvarnes händer. Men det måste särskildt betonas, att bostadsfrågan här icke blifvit löst på ett för arbetsklassen tillfredsställande sätt. Den obestriddliga fördel i sanitärt och sedligt hänseende, för att nu ej tala om bekvämlighetshänsyn, som i dessa bostäder beredes arbetaren i jämförelse med förhållandet i de stora arbetarekasernerna, der inhysning i regeln måste tolereras, enär den ordinarie hyresgästen den förutan icke *kan* komma ut med den i synnerhet i storstäderna, till följd af tomtjobberier och svindlande huspekulationer, onaturligt högt uppskrufvade hyran, uppväges af olägenheten, att arbetaren ställes beroende af arbetsgifvaren, ej blott beträffande sjelfva arbetet, utan äfven i en så utomordentligt viktig fråga som den om bostad. Vid minsta konflikt hotas arbetaren ej allenast att förlora sin arbetsutkomst, utan äfven, hvad värre är, att blifva med sin familj bokstafligen försatt »på bar backe». Hvarken för arbetsklassen sjelf eller för den fördomsfrie och rättänkande iakttagaren kan ett sådant ordnande af bostadsfrågan heller anses för tillfredsställande.

Ehuru i bostadsfrågan arbetsgifvare och arbetare böra hafva sammanfallande intressen, synes dock, som skulle i de flesta fall möjligheten för arbetsgifvaren att på ett betryggande sätt direkt sörja för bostäder åt sina arbetare oftast utfalla helt och hållet negativt.

Närmast med anledning häraf har på flera platser allmännyttiga föreningar tagit frågan om hand. Allt efter arten af deras verksamhet kunna här trenne olika riktningar iakttagas. Det ena slaget af föreningar arbetar efter det ofvannämnda Mülhausermönstret och har fått röna samma inverkan af de der påvisade olägenheterna. Så t. ex. erfor jag 1896, att i de berömda arbetarebostäderna, som blifvit uppförda af Kjöbenhavns byggnadsförening och hvilka beräknats för två familjer, inhysesystemet florerade i all sin glans. De beboddes nu af 3 à 4 ja, ofta ända till 5 familjer. Sedan husen blifvit arbetarnes

egendom, blefvo de föremål för spekulation och hafva förvandlats till hyreslägenheter. Samma erfarenhet har man gjort flerstädes i Tyskland. Detta system manar således icke till efterföljd. Vida bättre hafva de aktiesällskap lyckats, hvilka i sitt program intagit bestämmelse om att deras egendomar icke få försälas eller på annat sätt afyttras. De uthyra sina bostäder mot en hyra icke öfverstigande räntan å anläggningskostnaden, och all inhysning är förbjuden. Vidare förtjena såsom en tredje grupp att nämnas de »byggnadsföreningar», som tillkommit enligt mönstret af den stora »Spar- und Bauverein in Hannover», hvilken 1896 bestod af 2,700 delegare, egde 45 hus och visade en årsinkomst af nära 900,000 mark. Äfven dessa föreningar sälja aldrig sina hus. De uthyra våningar till sjelfkostnadspris åt sina medlemmar på lifstid — hyresgästen dock obetaget att efter vederbörlig uppsägning afflytta — samt drefvo samma år sin verksamhet i ett fyrmtotal städer. De lära hafva visat ett i hvarje hänseende tillfredsställande resultat, synnerligast för den bofasta arbetarebefolkning, som håller hemmet kärt och i ära. I Berlin lär hufvudsakligen genom förre handelsministern friherre von Berlepsch' energiska och oförtrutna bistånd en dylik förening bildats, der styrelse och tillsyningsmän nästan uteslutande bestå af arbetare. Denna har tagit rätt så afsevärda dimensioner, men dess vidare utveckling lär väsentligen hafva försvårats af de högt uppdrifna prisen på byggnadstomter. Man får vid en öfverblick af hithörande förhållanden så vidt jag kunnat röna i alla fall det intryck, att allt hvad den enskilda företagsamheten äfven med bästa vilja kunnat uträtta är endast att anse som en droppe i hafvet och icke i stånd att på något håll råda någon afsevärd bot mot de rådande missförhållandena. En verklig förbättring synes endast möjlig genom en mellankomst af stat och kommuner, utan hvilkas kraftiga ingripande en vändning till det bättre synes vara fullständigt utesluten.

Den förste, som betraktat hela frågan från en högre synpunkt eller såsom en national reform, torde vara en fabrikant i Stuttgart vid namn Paul Lechler. I sin skrift »Nationale Wohnungsreform, Berlin 1895» fordrar han inrättandet af landsbyggnads-kommissioner, en i hvarje »Regierungsbezirk», eller tillsammans etthundra. I spetsen för det hela skulle ställas en rikscentralbyrå för bostadsreformen. Förvaltningen skulle hufvudsakligen skötas af tillkallade lekmän såsom hedersplatser, och erforderligt byggnadskapital till $\frac{9}{10}$ anskaffas medelst utfärdande af utaf staten garanterade pantbref, för hvilka staten å sin sida skulle beredas säkerhet i de uppförda boningshusen. Huruvida detta Lechlers förslag senare ledt till något vidare resultat, har jag mig icke bekant.

Att döma efter ett yttrande af den preussiske finansministern Miquel i »Föreningen för Socialpolitik» i Berlin, i öfversättning så lydande: »Det bestrides icke från något håll, att de bestående bostadsförhållandena med full rätt förtjena namn af bostadsnöd och att här i vårt sociala lif föreligger en af den moderna tidens största skuggsidor, hvilkas bekämpande med hänsyn till den sociala utvecklingen, statens säkerhet, mänsklig medkänsla och human omtänksamhet göra till en oafvislig pligt», synes som skulle åtminstone *det* landets regering lifligt intressera sig för frågan, som då väl får anses vara i goda händer.

Vända vi oss nu till landsbygden, så finna vi förhållandena der icke mindre behjertansvärda. Som emellertid landtarbetarebefolkningens prekära ställning sekunderas af en allt mera känbar brist på arbetskraft för jordbrukets behof, så har också på landsbygden större uppmärksamhet egnats saken, och man har i utlandet på vissa håll gått ganska långt i försöken att praktiskt lösa frågan: att genom beredande af egna hem åt landtarbetaren förbättra hans ställning och förekomma den pågående massutvandringen till de stora industricentra och den deraf föranledda bristen på arbetskraft. Sålunda har i Storbritannien, Tyskland och Danmark på senare åren uppstått en kraftig egna-hemsrörelse, gående ut på de många extensivt brukade storgodsens delning och förvandling till smärre jordbruk, med intensivare bruk och skötsel. I synnerhet har i Tyskland intresset visat sig mycket stort, och staten synes här kraftigare än på andra ställen hafva trädt emellan. Framför allt har i Preussen, hvars östra provinser hårdt lida under trycket af en tilltagande jordarbetarebrist, staten anslagit stora summor till inköp af jord för utläggning i bondekolonier. I dessa kolonier kunna dugliga jordbruksarbetare mot låg ränta och amortering förvärfva sig ett eget hem. »Die Landwirtschaftskammer» för provinsen Schlesien har i sitt program särskildt betonat såsom alldeles nödvändigt »en *energisk* befordran af den inre kolonisationen». Kreditföreningar, i form af sparkassar, åkerbrukssyndikat, folkbanker m. fl., hafva bildats i snart sagt alla länder och utvecklats en afsevärd verksamhet till understödjande och befordrande af det mindre jordbrukets verksamhet. I vissa länder hafva försök gjorts med kooperativa jordbrukskolonier och flerstädes visat goda resultat, så t. ex. i Ryssland. Jorden inköpes och eges af kommunerna, som öfverlåter den, styckad i mindre lotter, till brukarne på lifstid. Jordlotterna kunna äfven gå i arf samt under vissa betingelser afyttras eller öfverlåtas.

Öfvergå vi nu till förhållandena i vårt eget land, så har på enskild väg en både aktningvärd och beaktansvärd början blifvit gjord både

i ett par städer, särskildt Stockholm och Göteborg, samt på landsbygden, att kalla egna-hems-frågan till lif och föra den framåt. Egna-hems-föreningar hafva bildats i Östergötland och derifrån utbredd sig till närgränsande provinser. Man har från dessa föreningar gjort försök att intressera landsting, hushållningssällskap och Riksdag att genom anslag befrämja rörelsen, hittills, för så vidt jag har mig bekant, utan någon nämnvärd framgång.

Visserligen hafva också i vårt land statsmagtarna haft uppmärksamheten hänvänd på önskvärdheten att åt mindre bemedlade bereda tillfälle att förvärfva mindre jordlotter, men de hittills vidtagna åtgärderna synas mera hafva gått i riktning att kolonisera Norrland och andra afälgset belägna landsdelar samt genom utdikning och torrläggning af mossar och sankar utmarker bereda odlingslägenheter. Hufvudsyftemålet i de vidtagna åtgärderna synes nästan mindre hafva varit en önskan att tillgodose arbetarebefolkningens trängtan efter egna hem än fast mera en önskan att så billigt och bekvämt som möjligt få våra vidsträckta ut- och ödemarker koloniserade och uppodlade, således tillkomna mera af ren statsekonomisk än social hänsyn. Detta synes mig framgå så väl af Riksdagens skrifvelse i frågan den 14 maj 1891, som af den för jordbrukslägenhetskomitén utfärdade instruktionen. Riksdagen framhåller i sin skrifvelse, *att* en talrik befolkning af sjelfständiga mindre jordbrukare är i hög grad egnad att gifva samfundsbbyggnaden styrka och trygghet samt äfven under vissa förutsättningar är i stånd till att på ett vida fullständigare och intensivare sätt begagna de i jorden slumrande krafterna, än förhållandet är med de stora jordbruken; *att* det för dessa större jordbruk också skulle blifva till afsevärd fördel att i sitt granskap hafva en stam af fria bofasta arbetare att lita på och hvilka vid de helt säkert talrika tillfällen, då deras eget lilla jordbruk icke lägger beslag på deras egen och deras familjers hela arbetskraft, till egen fördel kunde använda en del deraf till arbete i det stora jordbrukets och industriens tjänst; att detta sista mål kunde och borde uppnås hufvudsakligen på privat väg genom afsöndring från de stora godsens af afsides belägna mindre områden, men att det på sina ställen nog kunde vara ändamålsenligt, om tillfälle gäfves att bilda dylika mindre jordlägenheter genom utskiftning i mindre lotter af sådana statsdomäner, som kunde afyttras utan att staten därför behöfde besväras med några egentliga omkostnader. I jordbrukslägenhetskomiténs — jag understryker det särskildt — för öfrigt allt erkännande värda utredning och betänkande ställes heller icke i fråga, att ^{staten} skulle göra något som helst tillskott för att jorden

skulle öfverlätas åt arbetare på billigare vilkor, än som svarar mot dess fulla värde. Tvärtom menar komitén, att det är ådagalagdt att mindre jordbruk och byggnadstomter på dertill lämpliga ställen äro så eftersökta, att det icke behöfde befaras, att staten genom att taga en dylik utstyckning om hand skulle behöfva frukta någon ekonomisk förlust. I den regeringsproposition i ämnet, som förelades 1894 års Riksdag, var ur komitébetänkandet uteslutet så väl planen om torrläggning af staten tillhöriga sankmarker som komiténs koloniseringsförslag. Riksdagen å sin sida plockade ytterligare sönder betänkandet och skärpte i öfverensstämmelse med regeringsförslaget vilkoren för köpeskillningens erläggande. Utan att för min del vilja klandra, att statsmagtarna i denna djupt i våra samhällsförhållanden ingripande fråga gå fram med tillbörlig varsamhet, tror jag dock, att om vi längre marschera på stället för att trampa till vägen, vi aldrig hinna fram till målet, utan få besanna det gamla ordspråket, att medan gräset gror, dör kon.

Jag nämnde nyss den för jordbruket ödesdigra öfverflyttningen af arbetskraft från landet till städerna och andra industricentra.

Grunden till denna utvandring till städerna, hvilken äfven hos oss gjort sig märkbar, ehuru ännu så länge i mindre grad — år 1890 t. ex. minskades i Sverige landtbefolkningen med 5,384 personer under det att samtidigt städernas befolkning betydligt ökades — torde sökas i de ekonomiska, psykiska och ethiska moment, hvilka öfver hufvud ligga till grund för vår tids »sociala fråga». Trängtan efter oberoende, en högre social ställning och aktning för personligheten tränga allt djupare ned i massan af folket. Idealerna af vällefnad, frihet och människovärde, som förut ansågos som de s. k. bildade klassernas privilegium, vilja delas af mängden. De intelligenta och kraftiga personligheterna draga bort för att söka nå dessa ideal, som de — kanske oftast förgäfvos — söka i städerna, de mindre begåfvade och svagare individerna stanna kvar på landsbygden och avancera der tåligt och undergifvet, som far gjort före dem, den sociala rangskalan uppåt från vaktpojke till dräng och statkarl eller torpare, och nedåt igen till bortauktionerad understödstagare och fattighjon. Samtidigt hotas på många håll jordbruket att gå under till följd af brist på arbetsfolk.

Det kan ej så få fortfara.

Man måste med- eller motvilligt, förr eller senare, ordna arbetareförhållandena på landsbygden så, — och detta visserligen *ej minst* i jordegarnes eget intresse — att tillfälle beredes den ordentlige och skötsamme arbetaren att inom *sitt eget yrke, sitt eget verksamhetsområde kunna* klättra stegen uppför till en i någon mån åtminstone oberoende och sjelfständig samhällsställning, såsom egare eller arrendator af eget hem. Härigenom skulle äfven bildas en fast stam af uppväxande jordbruksarbetare, som mot daglön biträdde vid sådana större jordbruk, som *ej kunna* skötas af egaren och hans närmaste. Äfven skulle utan tvifvel härigenom vår jord komma under intensivare bruk och kunna föda kanske dubbelt så många yrkesjordbrukare som nu.

Hushållningssällskapen och landstingen kunna utan afsevärda kostnader i hög grad främja frågans framgång genom att hvar inom sitt område ställa sig i spetsen för rörelsen, med råd och dåd understödja den enskilda företagsamheten, väcka allmänhetens intresse för saken och genom folkskrifter och anordnande af föredrag sprida en allmänare kännedom om egna-hems-frågan och dess välsignelserika verkningar. Staten har genom sin kring hela landet spridda jordegendom i vårt land, mera än som förhållandet torde vara i de flesta andra länder, redan i sin hand en naturlig möjlighet och på samma gång det förnämligaste medlet att genom en sannolikt ganska enkel egostyckning underlätta bildandet af egna hem och dermed äfven befordra skapandet af ett *statsarrendesystem* i vid omfattning till väsentlig fromma för jordbruket. Derjemte måste staten träda emellan i och för åstadkommande af ett rationellt kreditväsende, genom hvilket å ena sidan genom billiga, kanske ofta räntefria lån möjlighet skulle beredas obemedlade statsborgare att förskaffa sig egna hem, på samma gång å andra sidan en olycksbringande skuldsättning skulle förekommas.

Lösningen af det sociala problem, som ligger i vår tids arbetar-rörelse, torde utmynna i frågan: på hvilket sätt skulle, utan fara för samhällets bestånd i politiskt, socialt, ekonomiskt och kulturellt hänseende, samhället kunna så organiseras, att individer och sociala grupper i detsamma kunna sammanlefva och sammanverka under tillfredsställande jemvigt. Då det nu *ej gifves* någon allmängiltig formel för problemets lösning, intet universalrecept, som gifver bot åt det sjuka

samhället, utan väl får anses vara förbehållet statsmän, som äro i besittning af sin tids högsta bildning, vetenskapsmän och i det praktiska lifvet förfarne män att slutligen förena motsatserna i ett harmoniskt helt, så skulle Riksdagen utan tvifvel handla välbetänkt och klokt, om den genom tillmötesgående å sin sida mot rättvisa och billiga kraf i sin mån bidroge till att utjemna vägen, undanrödja stöttestenarne och såmedelst så småningom vrida vapnen ur händerna på omogna samhällsförbättrare.

Från vårt naboland Danmark föreligger ett digert betänkande angående »Tilvejebringelse af Jordlodder for Landarbejdere», afgifvet af den »Landbokkommission», som på grund af lagen af den 13 april 1894 nedsattes af regeringen och riksdagens båda ting. Kommissionen bestod af 22 medlemmar. »Förmanen, vice förmanen och 10 medlemmar, af hvilka 7 skulle vara landtbrukare och deraf minst 2 husmän, utsågos af Inrikesministern samt 5 af hvarterdera Tinget. Betänkandet, som är tillgängligt i bokhandeln, skulle helt säkert lemna en god ledning och ett underlättadt arbete för en utredning af motsvarande förhållanden i vårt land.

Med anledning af hvad jag här tillåtit mig anföra, får jag vördsammt hemställa:

1:o) att Riksdagen ville i skrifvelse till Kongl. Maj:t anhålla, att Kongl. Maj:t täcktes låta utreda den s. k. egna-hems-frågan, så väl med afseende å denna frågas betydelse för vårt fosterland i politiskt, socialt, ekonomiskt och sedligt hänseende som ock med afseende å den form och de betingelser, under hvilka i vårt land egna hem åt mindre bemedlade skulle kunna eventuellt genom statens mellankomst beredas, samt derefter till Riksdagen inkomma med de förslag till frågans lösning, hvartill denna utredning kan gifva anledning; samt

2:o) att Riksdagen för detta ändamål ville ställa

till Kongl. Maj:ts förfogande ett förslagsanslag af tio tusen kronor.

Stockholm den 28 januari 1899.

H. Pantzarhielm.

I motionens syfte instämma:

<i>C. G. Thor.</i>	<i>John Olsson.</i>	<i>Johan Ericsson.</i>
<i>Magnus Höjer.</i>	<i>C. J. Hammarström.</i>	<i>Curt Wallis.</i>
<i>Fridtjuv Berg.</i>	<i>Joh. Nydahl.</i>	<i>J. Byström.</i>
<i>Karl Staaff.</i>	<i>W. Styrlander.</i>	<i>Oskar Eklund.</i>
<i>J. Bromée.</i>	<i>S. J. Kardell.</i>	<i>K. G. Karlsson.</i>
<i>O. Walter.</i>	<i>E. Norman.</i>	<i>P. Norberg.</i>
<i>A. Thylander.</i>	<i>Edvard Wavrinsky.</i>	<i>J. Persson.</i>
<i>David Bergström.</i>	<i>Lars Eriksson.</i>	<i>M. F. Nyström.</i>